

УДК 336.226.11

Іляшенко А.Х.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів та кредиту
Класичного приватного університету

ПОДАТКОВІ СТИМУЛИ ПІДТРИМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті автором проведено дослідження податкових аспектів політики підтримки розвитку підприємств в Україні.

Ключові слова: податкова політика, спрощена система оподаткування, Податковий кодекс.

Ильяшенко А.Х. НАЛОГОВЫЕ СТИМУЛЫ ПОДДЕРЖКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье автором проведено исследование налоговых аспектов политики поддержки развития предприятий в Украине.

Ключевые слова: налоговая политика, упрощенная система налогообложения, Налоговый кодекс.

Iliashenko A.Kh. TAX INCENTIVES OF ENTERPRISE ACTIVITY SUPPORT

In the article the author studied the tax aspects of policy support business development in Ukraine.

Keywords: tax policy, the simplified tax system, the Tax code.

Вступ. Сучасне суспільство домоглося перетворення податків із суто фіскального державного заходу на важливий економічний, соціальний і політичний фактор. Реальне використання суспільних благ, забезпечення яких здійснює держава, є головною причиною, що повинна спонукати кожну людину сплачувати податки.

Дієвий вплив має система оподаткування на функціонування і ділову активність підприємницьких структур, де створюється фінансовий потенціал країни. Це потребує запровадження виваженої податкової політики на основі збалансування інтересів держави і господарюючих суб'єктів.

Мета статті – дослідити податкові аспекти політики підтримки розвитку підприємств в Україні.

Результати. Питання реформування податкової політики стали предметом активного обговорення в урядових і парламентських колах, починаючи з 1995 року. У 1995 р. зроблено й перші значущі кроки щодо вдосконалення податкової системи. Вони пов'язані передусім із переходом від оподаткування доходу до оподаткування прибутку підприємств, зниженням ставки податку на додану вартість з 28 до 20%.

Питанням податкової політики значну увагу приділяють сучасні вітчизняні та зарубіжні економісти, а саме Ю. Конрад, І. Луніна, В. Сенчуков, А.І. Крисоватий [1–3]. Але ці дослідження не охоплюють останніх років розвитку економіки України.

Актуалізація питань реформування податкової політики в цей період зумовлена поглибленням економічної кризи, її затьямним характером, рекордним рівнем інфляції та високим рівнем дефіциту державного бюджету [5], а також причинами, що приховувались в особливостях податкової системи України. Вони були пов'язані з поєднанням тенденції до зростання загального рівня оподаткування протягом 1992–1994 рр. з тенденцією до зменшення фізичного обсягу й зниження якості суспільних благ, які держава надавала своїм громадянам.

Протягом 1997 р. та в наступні роки податкова політика в Україні була спрямована також на зниження обов'язкових нарахувань на фонд заробітної плати до фондів державного соціального страхування. Так, Законом України від 26.07.97 було передбачено зменшення збору на обов'язкове державне пенсійне страхування до 32% від об'єкта оподаткування, Законом України від 26.06.97 – збору на обов'язкове соціальне страхування до 4% та на обов'язкове соці-

альне страхування на випадок безробіття – до 1,5%. Усі ці заходи спричинили зменшення суми нарахувань на фонд заробітної плати.

Оцінюючи зміни в податковій політиці на першому етапі, можна зробити висновок, що цей етап поряд з позитивним ефектом мав результатом запровадження таких норм, які важко однозначно вважати удосконаленням. Їхнім наслідком стало загострення ряду проблем (зростання податкової заборгованості, розширення можливостей уникнення сплати податків, зниження фіскальної ефективності податку на прибуток і податку на додану вартість), розв'язання яких зумовило необхідність внесення змін і доповнень до законів «Про оподаткування прибутку підприємств» і «Про податок на додану вартість».

Ця особливість першого етапу податкової реформи зумовила те, що в наступні роки актуальність проблем реформування податкової системи не лише не зменшилась, а зросла. До цього привели, крім зазначених, ще дві обставини:

- По-перше, це розширення системи податкових пільг, у тому числі індивідуального характеру, та проведення широкомасштабної акції списання податкової заборгованості.

- По-друге, однобокий характер реформування податкової системи на першому етапі, а саме: відсутність серйозних змін у механізмі прибуткового оподаткування. Як наслідок, основним завданням другого етапу реформи мало стати набуття нею системного та комплексного характеру.

Через невирішеність більшості проблем оподаткування питання подальшого удосконалення податкової політики залишаються актуальними. Розглянемо можливі напрями такого удосконалення з огляду на податок на прибуток і його альтернативу – єдиний податок, а також податок на додану вартість, оскільки саме ці податки забезпечують майже 30% доходів бюджету держави [5].

Унаслідок перегляду в останні роки ставок податку на прибуток, а також внесення інших змін до податкового законодавства, спрямованих на зменшення податкового тягаря, ця проблема втратила свою гостроту. Однією з поточних проблем є недосконалість адміністрування податку на прибуток та існування паралельно із загальною системою оподаткування спрощеної підсистеми обліку, оподаткування та звітності. Зупинимось докладніше на проблемах спрощеної системи оподаткування.

У країнах ЄС спрощені системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва не використовуються. Натомість набули поширення інші форми державної підтримки цього типу підприємств, а саме: створення рівних умов оподаткування підприємств різних організаційно-правових форм; забезпечення податкового нейтралітету у разі зміни організаційно-правової форми підприємства; звільнення деяких підприємств від необхідності ведення звітності про результати господарської діяльності та запровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку і звітності; зменшення ставки податку на прибуток суб'єктів малого бізнесу тощо.

В Україні замість спрощених за методикою визначення податкової бази форм податків як найбільш дієвого методу обкладання малих підприємств і фізичних осіб використовують спрощені системи оподаткування. До них належать: єдиний податок для фізичних осіб, єдиний податок для юридичних осіб, фіксований патент для фізичних осіб, спеціальний торговий патент, фіксований сільськогосподарський податок.

При цьому спрощені системи оподаткування малого підприємництва, що застосовуються в Україні, докорінно відрізняються від нестандартних податків, що стягуються з малих підприємств у багатьох країнах світу. Їх відмінності такі:

- нестандартний податок запроваджується замість одного з податків стандартної (загальної) системи, тоді як в Україні спрощені системи оподаткування передбачають запровадження інтегрального податку, що замінює певну сукупність стандартних податків і зборів. Це швидше можна вважати недоліком, ніж перевагою, оскільки важко встановити універсальний об'єкт оподаткування для одного податку;

- нестандартні податки запроваджуються передусім з метою спрощення методики визначення об'єкта оподаткування і розрахунку податкових зобов'язань у тих випадках, коли за стандартною методикою цей об'єкт визначити важко чи таке визначення є нерациональним, оскільки пов'язане з істотними витратами. Зменшення рівня оподаткування суб'єктів малого бізнесу досягають іншими засобами (зниження ставок, податкові пільги тощо).

Основною метою запровадження спрощених систем оподаткування в Україні є передусім зниження рівня податкового тягаря на суб'єктів малого підприємництва. Запроваджуючи спрощені системи оподаткування, обліку та звітності, передбачалось вирішити такі завдання:

- полегшити процес становлення малого підприємництва в Україні, підвищити його роль у розвитку національної економіки;

- сприяти розвитку конкуренції як необхідної умови становлення ринкової економіки, надавши підтримку тим підприємствам, конкуренті позиції яких на ринках є слабшими, порівняно з великими підприємствами;

- створити додаткові робочі місця, таким чином зменшивши кількість безробітних і витрати на їх утримання;

- активізувати інноваційні процеси, сприяти реалізації новітніх технічних і комерційних ідей;

- пом'якшити соціальну напруженість і демократизувати суспільні відносини, забезпечити формування активного середнього класу.

Але необхідність вирішення цих завдань не означає неминучості застосування спрощених систем оподаткування, обліку та звітності. Безальтернативність цього шляху ще не доведена.

Отже, не вважаючи зазначену форму державної підтримки єдино можливою і бездоганною, не можна обійти увагою додаткові аргументи на користь її застосування. Основними серед них є складність української податкової системи і податкового законодавства, а також процедури ведення обліку і складання фінансової звітності, значні витрати на дотримання податкового законодавства.

Все зазначене вище дозволяє зробити висновок, що запровадження в Україні спрощеного режиму оподаткування суб'єктів малого підприємництва було одним з можливих варіантів надання їм державної підтримки. Саме завдяки зниженню податкового навантаження й спрощенню механізму адміністрування сплати податків було створено сприятливі умови для самозайнятості працездатного населення і зменшено соціальне напруження в країні без витрат бюджетних коштів, а також створено близько 500 тис. нових робочих місць.

Спрощені режими оподаткування в Україні у 2001 році застосовували близько 79 тис. юридичних і 537 тис. фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, в яких працює більше 1,7 млн. найманих працівників. Можна сказати, що метою запровадження спрощених режимів оподаткування було досягнення більше соціальних, ніж економічних цілей. Але поряд з перевагами спрощені системи мають недоліки для платників податків, що породили цілий ряд проблем для держави. Серед них можна виділити:

- Паралельне функціонування стандартної і спрощеної підсистем оподаткування вносить суттєві викривлення в податкову систему та механізм конкурентної боротьби.

- Незацікавленість суб'єктів господарювання у зміні свого статусу як суб'єктів, що мають право використовувати спрощені системи оподаткування, гальмує розвиток їх та зростання обсягів діяльності, призводить до дроблення деяких підприємств.

- Використання підприємствами, що працюють у спеціальному режимі, з метою оптимізації податкових зобов'язань, підприємства що працюють у звичайному режимі.

За час дії спрощеної системи оподаткування в Україні спостерігається зниження темпів зростання кількості малих підприємств, натомість відбувається зростання кількості фізичних осіб-підприємців, рівень оподаткування яких є швидше символічним [4].

Викладене дає підстави для висновку про те, що втрачається інституційна роль малого бізнесу у побудові ефективної конкурентоспроможної ринкової економіки. Розвиток малого і середнього підприємництва не використовується як важіль структурного регулювання економіки і зводиться майже винятково до забезпечення додаткового джерела доходів для частини населення. Можна погодитися з висновками експертів з питань регуляторної політики, що потенціал розвитку малого підприємства, закладений цією системою, практично вичерпаний.

Відсутність надійних механізмів захисту і контролю в технологіях справляння єдиного і фіксованого податків завдає відчутних збитків державному бюджету у вигляді помітного зменшення податкових надходжень. Найбільш поширеними формами таких фіскальних правопорушень стали:

- залучення підприємцями, які застосовують спрощені системи оподаткування, найманих осіб без укладання трудових угод, оформлення трудових книжок, без реєстрації трудових угод у службі зайнятості чи запису реалі заторів у патентах на право сплати фіксованого податку;

- приховування обсягів виручки (валового доходу), які перевищують гранично допустимі ліміти, що дозволяє працювати за спрощеними системи оподаткування;

- «відмивання» через спрощені методи оподаткування «тіньових» коштів шляхом укладення фіктивних господарських угод зі сплатою за це мінімальних комісійних тощо.

Усе це свідчить про те, що спрощені режими оподаткування можуть використовуватися лише тимчасово, на певному етапі оновлення малого і середнього бізнесу. Тому виникає потреба у пошуку іншого варіанта оподаткування малого бізнесу, який би був простішим з погляду застосування платником, ніж загальноприйнята система оподаткування, але в то й же час не вносив диспропорцій у систему прибуткового оподаткування.

Ще однією з альтернатив є поступове переведення підприємств-єдинників на загальну систему оподаткування, але зі збереженням можливостей спрощеного обліку і звітності.

Також одним з дискусійних питань є доцільність застосування ПДВ або можливість зниження його ставки. В умовах трансформаційної економіки досить важко суто емпіричними методами оцінити можливості збільшення або зменшення бюджетних доходів. Але податкова система повинна включати такі елементи, використання яких дозволило б отримувати необхідні кошти для додаткових державних витрат. Такий підхід важливий не тільки для країн з перехідною економікою.

Наприклад, у Німеччині як адаптаційний елемент використовується податок на додану вартість, оскільки його тимчасове підвищення не справляє істотного впливу на поведінку платників податків, і оподаткування споживання становить меншу небезпеку для економічного зростання, ніж оподаткування особистих доходів або прибутку підприємств. Аналіз показує, що і в умовах України зниження ставки ПДВ на початку 1995 р. з 28 до 20% призвело до приблизно пропорційного зниження доходів (у 1994 році доходи від ПДВ становили 11,42% ВВП, а в 1995 – 8,56%), а тому зміна ставки цього податку є більш прийнятною у випадку необхідності збільшення бюджетних доходів, ніж введення нових податків або збільшення оподаткування доходів.

Ще одним аргументом на користь збереження ПДВ є недосконалість адміністрування податку на прибуток і податку на доходи фізичних осіб. Діюче законодавство дозволяє легально приховувати дохо-

ду, мінімізувати податок на прибуток, навіть створювати штучну збитковість. У такій ситуації ПДВ виступає балансуєчим податком – якщо платник не сплатив податок на прибуток при отриманні доходів, він сплатить свою частку доходу до бюджету у вигляді ПДВ у ціні товарів, які він купує.

Але, на нашу думку, є необхідність розглянути можливість відміни нульової ставки ПДВ на здійснення експортної діяльності. Не обов'язково вводити ставку 20% на експорт – це може виступити дестимулюючим фактором. Але якщо віднести експортні операції до розряду таких, що не оподатковуються ПДВ, то це зменшить кількість зловживань у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а значить зменшить суму ПДВ, заявленого платниками до відшкодування з бюджету.

Таким чином, можна зробити такі висновки:

- Оптимізація податкової політики в оподаткуванні прибутку підприємств повинна спрямовуватися на удосконалення адміністрування податку на прибуток, а також на поступове переведення підприємств, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування, обліку і звітності на загальну із збереженням можливостей спрощеного ведення обліку та складання звітності. Так, можна встановити звітний період для таких підприємств не на квартал, а півріччя.

- Відміна ПДВ поки що немає достатнього обґрунтування та необхідності, оскільки не розроблено новий альтернативний даному податок, запровадження якого було б цілком безпечним і з погляду забезпечення надходжень до державного бюджету, і з погляду сприяння економічному розвитку підприємств. Необхідно розглянути можливість внесення змін у Закон України «Про податок на додану вартість» у частині відміни нульової ставки ПДВ на експортну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конрад Ю., Луніна І. Податкова політика в Україні: підходи і перспективи // Економіка України. – 2010. – № 11. – С. 29–37.
2. Крисоватий А.І., Кошук Т.В. Гармонізація оподаткування у парадигмі загальнодержавних інтересів // Фінанси України. – № 2. – 2010. – С. 109.
3. Сенчуков В. Оптимальна система оподаткування // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 55.
4. Статистичний щорічник України 2011. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2012. – 663 с.
5. Україна в цифрах у 2012: Короткий статистичний довідник. / Мінстат; Відповідальний за випуск О.Г. Осауленко. – К.: Наукова думка, 2012. – 256 с.